

IN A NEW KEY, A Study in the Symbolism of Reason, Rite and Art, Harvard University Press, Cambridge, 1971 (1942), str. 171.)

Prema: Ralph L. Roys, RITUAL OF THE BACABS, University of Oklahoma Press, Norman, 1965, str. 6.

Alfred M. Tozzer, A COMPARATIVE STUDY OF THE MAYAS AND THE LACANDONES, Archaeological Institute of America, New York, 1907, str. 153-154. Njegovu verziju koriste i Alexander (MYTHOLOGY OF ALL RACES, Vol XI), i Morley (Sylvanus Griswold Morley, THE ANCIENT MAYA, Stanford University Press, Palo Alto, 1947, (3. izdanje), str. 215); međutim ovdje je ona revidirana na način na koji to čini Thompson (J. Eric S. Thompson, MAYA HISTORY AND RELIGION, University of Oklahoma Press, Norman, 1981, (4. izdanje), str. 340-342).

Cit. prema: POPOL VUH, Knjiga Veća poglavara naroda Kiče, preveo sa španskog Ljubomir Ristanović, Bagdala, Kruševac, 1980, str. 13. U ovom sažetom pregledu koristim pre svega MAYA HISTORY AND RELIGION (str. 333-335). Miguel Leon Portilla navodi verziju iz Anales de Cuauhtlan (DREVNI MEKSIKANCI, preveo Dragan Blagojević, zajedničko izdanje jugoslovenskih izdavača, Sarajevo, 1979, str. 18-21), prema kojoj je redosled doba nešto drugačiji: 4 Voda, 4 Jaguar, 4 Kiša, 4 Vetar i 4 Pokret.

Za jednu verziju ovog mita v. moj tekst »Quetzalcoatl – Kukulcan – Paleuleukang«, POLJA br. 327, Novi Sad, maj 1986, str. 248. Upor. takođe: Mercedes de la Garza, »Quetzalcoatl – Dios entre los Mayas« ESTUDIOS DE CULTURA MAYA Vol. XI, UNAM, Mexico, 1978, str. 209-210.

Ovu ideju u vrlo razvijenom obliku nalazimo u Teutonskim mitovima. Nordijski Igrasil (Yggdrasil) je većito zelen, a i prvi deo naziva majanskog drveta (yax) znači zeleno.

Friar Diego de Landa, YUCATAN BEFORE AND AFTER THE CONQUEST, Translated with notes by William Gates, Dover, New York, 1978, (1937), str. 60.

Upor. npr. H. Beyer, »Symbolic Ciphers in the Eyes of Maya Deities«, ANTHROPOS, Vol. XXIII, St. Gabriel – Modling bei Wien, 1928, str. 32, i d.

Za astronomske detalje i tumačenja na osnovu majanskih zapisa v. studiju Dietera Duttinga »Venus, The Moon, and the Gods of the Palenque Triad«, ZFE, Bd. 109, Heft 1, Berlin, 1984, str. 7-74.

Značen je broja 4 može se posmatrati i u vezi sa obredom žrtvovanja kod Asteka, gde se za isiptlu (ixiptla, »impersonator«) boginje Šilonen (Xilonen) govorilo »ona je ušla u četiri mesta« ili »ušla je u pesak«. Nauški tekst daje značenje ove ceremonije: »govorio se ušla je u pesak, jer je na taj način objavljivala svoju smrt – da će sutradan umreti.« (Charles E. Dibble, »The Xalaquia Ceremony«, ESTUDIOS DE CULTURA NAHUATL Vol. 14, UNAM, Mexico, 1980, str. 197)

V. kod Beyera, str. 36.

MUTHOLOGY OF ALL RACES Vol. XI: Hartley Burr Alexander, LATIN AMERICAN MYTHOLOGY, Cooper Square Publishers, New York, 1964, (1920), str. 52.

Upor. takođe prvu stranu Codex-a Fejervary – Mayer.

POPOL VUH, str. 52-53.

Ibidem, str. 60.

Alexander navodi drugu verziju, prema kojoj su oni odali posmrtnu počasti i zatim »uzdigli na nebo« glave svog oca i strica – te da su one u stvari postali sunce i mesec. (LATIN AMERICAN MYTHOLOGY, str. 176)

MAYA HIEROGLYPHIC WRITING, str. 87-88.

POPOL VUH, str. 57.

Upor. Dieter Dutting, »The Great Goddess in Classic Maya Religious Belief«, ZFE, Bd. 101, Heft 1, Braunschweig, 1976, str. 42-43 i dalje.

Evon Z. Vogt, ZINACANTAN: A MAYA COMMUNITY IN THE HIGHLANDS OF CHIAPAS, Harvard University Press, Cambridge, 1969, str. 372.

Naab može značiti »more, okean«, a možda takođe i »majke«, upućujući na duboku semantičku vezu ovih termina. Na Yucateku plural »na«, majka' bi bio na'ob. Slaganje samoglasnika moglo bi dati na'ob. Uočite takođe Mutul: naa = madre; naabil = madre sin denotar cuya; Kekchi: na, nabej = Mutter...« (»The Great Goddess...«, str. 43)

YUCATAN BEFORE AND AFTER THE CONQUEST, str. 56 i 71-72.

France V. Scholes i Ralph L. Roys, THE MAYA CHONTAL INDIANS OF ACALAN-TIXCHE, A Contribution to the History and Ethnography of the Yucatan Peninsula, CIWP 560, Washington, 1948, str. 57.

Za ove astečke obrede v. Burr Cartwright Brundage, THE JADE STEPS, A Ritual Life of the Aztecs, University of Utah Press, Salt Lake City, 1985, str. 50-54.

Upor. J. Alden Mason, »The Native Languages of Middle America«, str. 52-87 (posebno str. 71 i tabela na str. 83) u THE MAYA AND THEIR NEIGHBORS, Essays in Middle American Anthropology and Archaeology, Edited by Clarence L. Hay, Ralph L. Linton, Samuel K. Lothrop, Harry L. Shapiro and George C. Vaillant, Dover, New York 1977, (1940)

Sylvanus Griswold Morley, AN INTRODUCTION TO THE STUDY OF MAYA HIEROGLYPHS, BBAE 57, Washington, 1915, dstr. 32, sl. 3.

MAYA HISTORY AND RELIGION, str. 206-209.

Aleksandar Bošković, »Lunarna simbolika u istoriji religija«, POLJA br. 332, Novi Sad, oktobar 1986, str. 428.

RITUAL OF THE BACABS, str. 154.

Zanimljivo je da se na istom mestu Žuta Is Čel (Kanal Ix Chel) dovodi u vezu sa Icem Naom!

Dieter Dutting, »Sorcery in Maya Hieroglyphic Writing«, ZFE, Bd. 99, Heft 1 und 2, Braunschweig, 1974, str. 13.

MAYA HIEROGLYPHIC WRITING, str. 231; MAYA HISTORY AND RELIGION, str. 243-244.

»Great Goddess...«, str. 60-67.

YUCATAN... str. 48.

Cit. prema Dieter Dutting, »Life and Death in Mayan Hieroglyphic Inscriptions«, ZFE, Bd. 106, Heft 1 und 2, Berlin, 1981, str. 205.

Naravno da bi bilo preterano reći da su Maje imali dve religije: ali neosporna je činjenica da su postojale prilične razlike između načina na koji su svet doživljavali i tumačili »božićni ljudi« i oni slojevi koji su raspolagali znanjima iz astronomije i matematike, ili veštinom pisanja.

MAYA HIEROGLYPHIC WRITING, str. 73-75.

THE RISE AND FALL OF MAYA CIVILIZATION, University of Oklahoma Press, Norman, 1977, 16. izdanje revidiranog izdanja iz 1966.), str. 269.

Claude Francois Baudiez, Pierre Becquelin, LES MAYAS, Galimard, Paris, 1984, str. 392.

O v. u tekstu Richarda E. W. Adamsa »Rio Azul« NATIONAL GEOGRAPHIC, Vol. 169, No. 4, Washington, April, 1986, str. 443-444.

U napomenama su korišćene sledeće skraćenice:
BBAE – Bulletin of the Bureau of American Ethnology
CIWP – Carnegie Institution of Washington Publication
ZFE – Zeitschrift für Ethnologie
UNAM – Universidad Nacional Autónoma de México

toltečka era

nigel dejvis

PETO SUNCE

Nakon velikog iseljavanja iz Teotihuakana, koji su napustili njegovi »mudri ljudi«, Froj Saagun zapisuje ono što su mu njegovi izvišćci rekli o rođenju novog sveta, poznatog kao »Peto sunce«, koje se odvijalo u ruševinama razvaljenog grada.

Dok je još sve bilo u tami, kada još sunce nije zasijalo i kada se zora još nije pojavila – pričalo se – bogovi se okupiše i posavetovališe međusobom tamo u Teotihuakanu. Govoraše između sebe:

»Pridite, o, bogovi! Ko će nositi teret? Ko će uzeti na sebe da bude sunce, da donese zoru?«

Tada, jedan od nižih bogova, Tekusicekatl, progovori i reče: »O, bogovi, ja ću biti prvi«. Bogovi tada upitaše: »Ko još?« Ali se niko ne usudi i svi se u strahu povukoše. Pošto se niko dobrovoljno ne javi, odabraše malog sifilitičnog boga, Nanauacina, kao drugu žrtvu.

Tada su dva božanstva okajala sebe, jedan na piramidi sunca, a drugi na piramidi meseca:

To u čemu je Tekusicekatl I vršio pokajanje beše skupoceno. Njegove jelove grančice behu od pera kecala (srednjeamerička ptica, prim. prev), a njegove travnate kugle behu zlatne. Bodlje agava behu napravljene od zelenog kamena. Pocrvenele, okrvavljene bodlje behu od korala. A njegov tamjan beše vrlo dobar. Nanauacinove jelove grančice behu napravljene od mlazeva zelene vode, zelenih trski vezanih po tri... a za svoj tamjan koristišće samo kraste sa svojih rana.

Nakon tog čina, žrtve bejahu ritualno okićene i ukrašene papirnatim i perjanim ukrasima. Preostali bogovi se smestiše oko velikog ognjišta u kome je trebalo žrtvovati mučenike. Mali sifilitični bog baci se hrabro u plamen, ali se njegov sadrug povuče četiri puta pre nego što se baci; bejaše dakle poslednji pri izranjanju. Legenda kaže da ih u vatru pratiše jaguar i orao; zbog toga, orlovo perje ostade zauvek crno, dok se jaguar samo oprli pre nego što pobeže i ostade posut crnim tačkama. U Petom svetu, u čijem radanju učestvovali, orao i jaguar su simbolizovali hrabrost i viteštvo.

Nakon što Tekusicekatl izroni iz vatre, jedan od bogova pritrča i baci mu zeca u lice. »Sa njim mu zatamni lice ubivši mu sjaj. Tako ono danas izgleda«. On stoga postade mesec, čiji su obrisi na površini podsećali Meksikance na obris zeca.

Bogovi koji bejahu pretvoreni u sunce i mesec ostadoše nepomični i zora se ne pojavi.

Tako to postade zadatak Eekatla, vetra koji ustade i uspravi se neobuzdano i silno dok duvaše. Odjednom on pomeri sunce koje tada krenu svojim putem. A kada je već pošlo svojim tokom, samo mesec ostade dole. Kada suncu dode vreme da zauzme mesto gde zalazi, tada se mesec pokrenu.

Alegorija radanja Petog sunca pretpostavljena u Teotihuakanu, izražava duhovnu rešenost antičkog Meksika da ne propadne, već da se kao feniks uzdigne iz ruševina Klasičnog sveta, poveden od strane novih vođa, smešten na nova mesta i utešen od strane novih bogova.

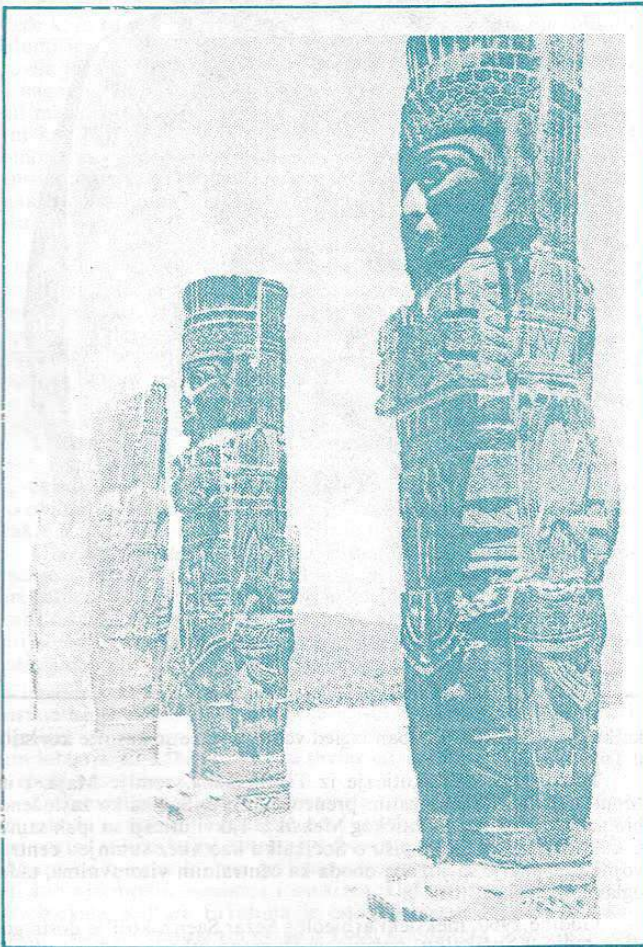
Srednjeamerička kultura preuzela je tada nove forme koje su se u mnogim aspektima razlikovale od predašnjih.

Period koji je sledio rođenje novog sunca se uobičajeno naziva Post-klasičnim. Svoj klimaks je doživio u veku pre španske invazije 1519. a bio je svedokom brišućih osvajanja astečkog carstva. Ali između pada Teotihuakana i uspona Asteka trebalo je da protekne preko šest vekova – činjenica koje se ne objašnjava baš najjasnije posetiocima Meksika, kada obilaze ostatke obeju kultura. Za vreme prvog dela ovog dugog razdoblja centar uticaja se pomerao i centralni Meksiko je potpao pod vladavinu Tolteka, čija je prestonica bila Tula, na neka 64 kilometra severozapadno od Meksiko Sitya. Njena faza širenja je bila relativno kratka i trajala je od oko 950. do 1150. godine naše ere.

Duh novog doba, kako u Tuli, tako i u njenom gradu – sestri u zemlji Maja, Čičen Ici, je izražen u umetnosti posvećenoj ratničkim temama, za razliku od vedrijih oblika klasične ere. U Tuli kameni reljefi i slikani frizovi prikazuju ratnike naoružane do zuba, ili povorke grabljivih jaguara, kojata i orlova, simbola rata. Iz njihovih očnjaka i kljunova visila su probodena ljudska srca. U poredenju sa Teotihuakanom, post-klasična umetnost izgleda sumorna i mračna, kao da je sva moguća radost napustila život. Tipičan proizvod novog duha je »čakmol«, uglasta figura od kamena koja se može pronaći na mnogim mestima, uključujući Tulu i Čičen. Isklesane su u čudnoj i zgrčenoj pozi sa glavom pod pravim uglom u odnosu na telo. Svaki »čakmol«, bez izuzetka, nosi u svojim rukama kamenu posudu, koja nema neku očiglednu namenu i za koju se katkad mislilo da sadrži neki veliki dar bogova, kao, na

primer, latice cvetova. Sa druge strane jedan docniji čakmol, koji datira iz astečkih vremena, nosi jedan drugačiji sud sa mnogo više karakteristika posude za ljudska srca žrtvovana suncu. U ovom periodu se takođe pojavljuju prvi poznati stalci za lobanje koji su postali tipična odlika astečke arhitekture; često je spominju španski osvajači.

Tula koju danas vidimo datira mahom nakon 1000 god. n. e. odnosno preko dva veka nakon propasti svog prethodnika. U toku razdoblja koje deli pad Teotihuakana od uspona Tule srednjeamerička civilizacija se održavala u životu u tri druga centra: Sočikalko El Tahin i Monte Alban. Izvesna promena naglaska je već vidljiva u njihovoj arhitekturi i umetnosti. Na primer Sočikalko se nalazi na strmini i snažno je utvrđen, dok je u El Tahinu vrhovni kult, kult smrti. Rađenje otvorenog militarističkog duha u Meksiku je deo šire svetske pojave. Džulijan Stjuart, u svojim spisima o kulturnoj promeni definiše stadijume kroz koje su prošle kulture kako Starog, tako i Novog sveta. Nakon formativnog ili pred-klasičnog perioda dolazilo je do »regionalnog procvata« koji odgovara meksičkom klasičnom periodu, praćenom vremenski od strane »inicijalnih osvajanja« koja se daju identifikovati sa ranim postklasičnim periodom, odnosno erom Tolteka. Za vreme tog perioda, kako ga je definisao Stjuard, nastaje ratnička država a vlast u Meksiku postaje znatno više svetovna, što je vodilo povratku moći palate na račun hrama.

Te promene su, sa druge strane slabo definisane u Meksiku, u poređenju sa antičkim Srednjim Istokom, gde brojni izvori obogaćuju arheološka nalazišta. Diskusija o tome zašto su pojedina »carstva« u Novom svetu nestajala, nakon relativno kratkog životnog veka, fokusirana je na propast Maja. Međutim, pad teotihuakana i njegovo sažimanje od metropole do sela je isto toliko spektakularno i deo je iste priče. Mada se ono dogodilo ranije, neki zajednički faktori su verovatno uticali na oba.

Aura romantike obasjava pad gradova Maja koji su toliko dugo prkosili surovosti džungle Petena, gde je vrlo malo ljudi od tada rešilo da živi. Raniji pokušaji da se ova »misterija« objasni kao rezultat kuge ili zemljotresa su, danas mahom odbačeni kao neosnovani.

Pri padu Teotihuakana i klasičnih gradova Maja pojavljuje se sličan obrazac, mada okolnosti nisu bile identične. Sličan sled događaja je možda doveo do kraja La Vente i drugih Olmečkih centara

Tabaska hiljadu godina ranije. Takođe, isti problemi bi se eventualno pojavili pred Astecima da Španci nisu prerano prekinuli njihov uspon.

Velike meksičke kulture, bilo Teotihuakana, bilo Maja (za koje je takođe bivala upotrebljena reč »carstvo«), bile su, u ekonomskom smislu, divovi na glinenim nogama, usled skoro apsolutnog nedostatka bilo kakvog tehničkog napredka i odsustva adekvatnih transportnih sredstava. Okolno zemljište je bilo obrađeno na način koji omogućava pravovremenu berbu žita. Kada su, usled nepostojanja metoda kultivisanja, polja ubrzo izgubila svoju plodnost, pretvarajući čoveka u jedinu tovarnu životinju sposobnu da donese hranu sa veće udaljenosti nametnula su još veći teret ljudskim sposobnostima.

Osim toga, pošto nije bilo životinja za vuču, ne samo da točak nije bio korišćen (iako su pronađene igracke sa točkovima), već ni plug nije bio izmišljen. Umesto toga, štap za sadenje je ostao glavno oruđe sa svim nedostacima ove metode. Nakon što bi zemlja bila očišćena i kultivisana, velika količina korova bi porasla u dolinama, te su one morale ostati neobrađene. Poljoprivreda je bila ograničena na strme i terasaste padine pošto štap za sadenje nije mogao da proдре kroz masu korova.

Kao što smo videli u slučaju Teotihuakana, ovakvi tehnički nedostaci su bili očigledan izvor društvenih zatetnutosti i ostavljali su grad znatno otvorenijim spoljnim pritiscima, kako u Teotihuakanu, tako u Tuli ili džungli Petena. Javljala se neravnoteža između zahteva grada i prinosa njegovog zaleđa. S jedne strane, postojala je potreba za kontrolom šire teritorije, usled erozije zemljišta u blizini centra, ali je, istovremeno, želja da se održi ovaj vitalan posed bila potkopavana. Kao što će postati očigledno u proučavanju Asteka, sami Meksikanci nisu nikad razvili mehanizam kontrole drugih oblasti, kao, na primer, stari Rimljani. Bez takvog sistema bilo je realno očekivati raspad celokupnog državnog aparata u kriznim vremenim. Tako je Astečko carstvo, u vreme svog procvata, stalno moralo da se obračunava sa pobunama u svojim provincijama.

Možda usled toga što je njihovo stanovništvo bilo samo delić u poređenju sa Teotihuakanom, a njihove potrebe za hranom manje, gradovi-države Maja su trajali znatno duže. Isti način razmišljanja se može još više primeniti na slučaju Olmecka, čiji su gradovi bili još manji i čiji je pad bio postepeniji iako je nekoliko pojedinačnih centara brzo propalo. Među Majama, bez obzira na unutrašnje napetosti, spoljni pritisci su sporije narastali jer je većina lokacija bila zaštićena zidom džungle. Štaviše, njihova propast nije bila trenutna; romantične predodžbe o tome da je civilizacija Maja nestala preko noći danas su napuštene, a na nekoliko većih nalazišta ustanovljena je i pronađena dekadentna faza pre konačnog kraja, za vreme koje nisu podizani značajniji spomenici i korišćene su jednostavnije forme grnčarije.

Sugerisani su mnogi razlozi koji su doveli do kolapsa kraljevstva u starom Meksiku; između ostalih, pojavljuju se i pretpostavljene seljačke pobune. Ali ako je ekološko nazadovanje proizvelo socijalne nemire, malo je verovatno da su oni doveli do oružanih ustanaka; klasna borba je evropska kategorija, manje primenljiva na društva tipa starog Meksika, gde bi bilo koji čin osporavanja statusa ili privilegije bilo smatran za čin pobune protiv bogova. Ako je ikada došlo do sličnog izazova u Srednjoj Americi, pobožne mase, ponekad opisivane kao »potlačene«, mnogo verovatnije bi bile na strani reakcionarnog sveštenstva. S druge strane, rascepi unutar vladajuće klase su sigurniji znak slabosti. Takve sukobe je mnogo lakše zamisliti pošto je okolno zemljište proizvodilo sve manje hrane, do koje se sve teže dolazilo, i koja se morala dobavljati sa veće udaljenosti; to je ostavljalo mnogo manji kolač za raspodelu među dobrostojećim, koji su bili stekli naviku da uzimaju veći komad za sebe.

U knjizi »Sinovi tresuće zemlje« Erik Volf opisuje promenu od Klasičnog perioda u Postklasični pod naslovom »Dolazak ratnika«. On naglašava sociološke činioce, kao i fatalnu grešku u teokratskom, ili Klasičnom društvu, u obliku njegove osnovne neravnoteže između »svetog grada« i njegovog zaleđa, između grada i provincije. Kako on piše, grad i selo su rasli i razvijali se u međuzavisnosti, s tim da je napredak grada bio mnogo beričetniji i očigledniji. Dok on, kao i mnogi drugi, prenaplašava mogućnost narodne reakcije u obliku fizičkog sukoba između bogatih i siromašnih, on, istovremeno, ispravno ukazuje i na kontrast između centra prezagušenog bogatstvom i siromašnije periferije; to je učinilo državu mnogo ranjivijom prema spoljnim i unutrašnjim napadima.

Volf takođe podvlači drugi konstantan faktor u procesu promena: opasnost od lutajućih pljačkaša po obodima; oni se daju ponekad identifikovati, kao i Haciendi Metepek kao proizvođači sirovijeg grnčarstva, predstavljajući neku vrstu nazatka prema pred-Teotihuakanskim stilovima.

Ekonomski kolaps, koji je doveo do određenih socijalnih lomova, kao i oslabljena mogućnost odgovora na spoljne opasnosti predstavljaju, znači, validno razjašnjenje uzroka definitivne propasti. U traganju za njenim uzrocima, retko se obraća pažnja na du-

hovne činioce; u Meksiku, Teotihuacan je na kraju faktički napušten; kasnije, sličnu sudbinu doživeli su El Tahin, Šočikalko, Monte Alban i veliki centri u džunglama Maja. U Starome svetu, mesta kao što je Ur bi doživeli pomračenje, da bi kasnije ponovo izrasli u centre prvoga reda; Rim je pre svih postao »večni grad«. Ali u Srednjoj Americi jedino je Cholula razvio svojevrsni genijalni dar preživljavanja.

U Meksiku, grad je smatran boravištem bogova, isto koliko i smrtnika. Po pravilu, bogovi su ocenjivani po njihovim trenutnim rezultatima; kada bi neko zlo nastupilo, smatralo bi se da su lokalna božanstva napustila svoje stado. Kada bi se procenilo da je do toga došlo, grad bi ostajao bez svoje »magije« i prestao bi biti Volfov »sveti grad«. Pre nego što je Tenočtitlan, glavni grad Asteka, potpao pod španske osvajače, začuo se uzvik pun strepnje: »Bogovi su otišli!«. Gubljenje ove aure svetlosti možda bi mogao biti jedan od uzroka koji bi pomogli da objasne napuštanje mnogih mesta, kao i uništavanje njihovih idola.

Mnogo dokaza još uvek postoji, bilo u La Venti, Teotihuacanu, u džungli Petena, ili iz docnijeg perioda u Tuli, o metodično uništenim spomenicima i građevinama izgorelim do temelja. Kao što smo videli, Milon smatra da su u Teotihuacanu sami sveštenici porušili svoje hramove, a to može biti tačno i za Tolteke, pa i za druge.

Državne naslednice

Od gradova koji su napredovali u Klasičnom dobu, veliki Teotihuacan, možda zbog svoje veličine, prvi je doživeo pad. Centri klasičnih Maja preživeli su još ceo vek. U najvećem od njih, Tikalu, poslednji spomenik datira iz 869. n.e. do 889. n.e. Skoro svi glavni gradovi Maja izradili su svoje poslednje glifove. Složeniji sistem dugog računanja vremena bio je tada napušten.

Bliže Teotihuacanu na Altiplanu nastavili su da postoje: Kočikalko južno od Meksiko Sitiya Monte Alban jugoistočnije, blizu Oašake i El Tahin blizu obale Meksičkog zaliva. Njima treba dodati skoro iskopani Teotenango smešten blizu Toluca, zapadno od Meksiko Sitiya. Izgleda da je Keočikalko nadživeo metropolu za oko dva stoleća, dok su Monte Alban i El Tahin još potrajali, verovatno do 1000. godine n.e. Teotenango je postojao i u vreme Osvajanja. Skoro sve što znamo o ovim gradovima dolazi iz arheologije pre nego pisanih izvora, osim u slučaju Teotenonga o kome hroničar iz sedamnaestog veka Francisko Čimalpain opširno piše kao o Rivalu Tule po raskoši svojih spomenika – a ta ocena može biti prilično netačna.

Šočikalko, Monte Alban i El Tahin je opisao Vigberto Himez Moreno, vodeći istoričar antičkog Meksika, kao »državne naslednice« metropole. Ova definicija, mada prikladna, govori samo deo istine, jer se veliki deo njihovog veka poklapao sa Teotihuacanovim. Pored svega toga, kako je njihov pad došao kasnije, oni kao da su živeli da dokažu vezu između Klasičnog i Postklasičnog Meksika. Sa prilično niskom gustinom naseljenosti u to doba bilo je dovoljno zemljišta za sve, a zapažanja da su ti centri bili deo carstva Teotihuakana, protiv kog su vodili rat za nezavisnost, ne zasnivaju se ni na kakvim konkretnim dokazima. Zamišljati Šočikalko ili El Tahin kako šalju armije na Teotihuacan, kao što je, na primer, Pruska srušila Francusku 1870, još je jedno tumačenje antičkog Meksika u svetlu moderne evropske istorije.

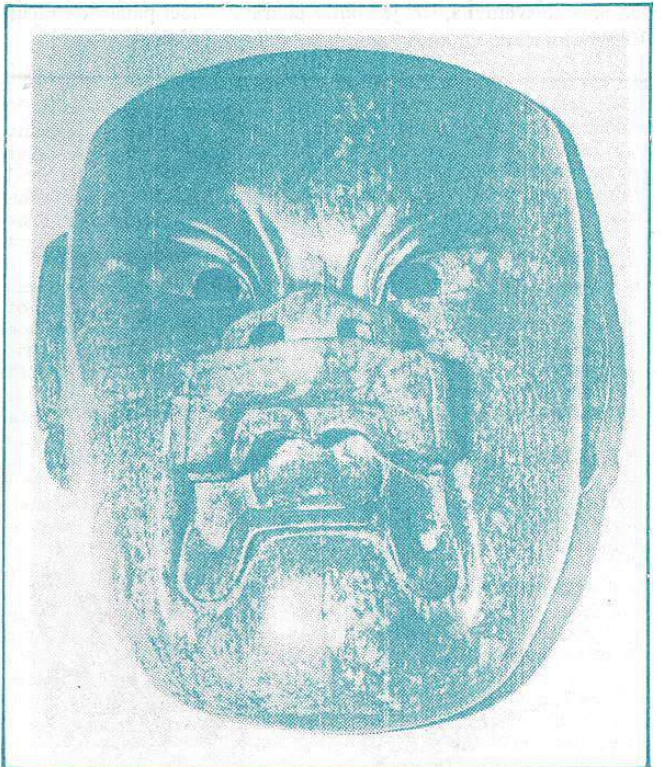
Ova četiri centra, sa neospornim razlikama između sebe, imaju i neka zajednička obeležja. Nalazišta svakog od njih su spektakularna i za savremenog posetioca imaju sredeniji izgled nego prilično skeletne ruševine samog Teotihuakana, tako bliskog Meksiko Sitiyu i tako preplavljenog posetiocima.

Dok, kao što je prethodno objašnjeno, najstarije građevine Monte Albana u državi Oaksaka prethode Teotihuacanu i datiraju čak iz vremena Olmeka, nalazište kakvo se danas vidi je uglavnom proizvod poslednjeg dela Monte Albana III, koji se poklapa sa poslednjim fazama u Teotihuacanu i neposrednoj post-Teotihuacan eri. Izgradili su ga Zapoteci koji još uvek naseljavaju deo oblasti i čija je prestonica bio Monte Alban dok ih nisu proterali Mišteci, nekoliko vekova posle pada Teotihuakana, mada je grad izgubio kontrolu nad većinom okolnog regiona mnogo pre.

Pod snažnim uticajem Monte Albana, sa kojim ima puno zajedničkih glifova, bio je i Ksočikalko, na nekih 113 kilometara južno od Meksiko Sitiya, uz stari put od Kuernavake do Teškoka. Šočikalko je u ovom dobu značajno uticao na Tulu i druge gradove iz perioda Tolteka. Kao i Monte Alban, on omogućava spektakularan prizor na dolinu ispod i najbolje ga je posetiti jedan sat pre zalaska sunca. Njegove ruševine izdižu se iznad niza vrhova brda, oblikovanih u kamene terase i platforme, i pokrivaju više od dvadeset pet hektara. Samo delić ovog kompleksa je do sada iskopan. Kao i kod Monte Albana, u blizini nema prirodnih izvora vode a građevine su čuvale vladajuću elitu. Zato to i nije bio grad u pravom smislu, a procena veličine njegovog stanovništva se kreće od 10 000 do 20 000, mada ove brojke ne uključuju zemljoradnike iz ravnice ispod. Po ovome se Šočikalko razlikuje od Teotihuakana gde su se ljudi bili grupisani u okviru gradskog okruga. On više podseća na

ceremonijalne centre Maja sa čijim se izgledom i stanovništvom lakše može porediti.

Jezuit Hoze Antonio Alzarte (1737 – 89) opisuje mesto u svojoj knjižici »Starine Šočikalka«. Za vreme svoje dve posete on je načinio mapu i nekoliko detaljnih crteža. Ovo je bila prva publikacija posvećena isključivo meksičkoj arheologiji. Šočikalko je posetio francuski istraživač Gijom Dupa, koji je o tome pisao 1806. Daleko najistaknutiji spomenik je Piramida Pernate Zmije, smeštena na glavnom trgu uz sam vrh terasastih platformi. Spomenik je dobio ime po reljefima koji okružuju njegovu osnovu. Prvi ga je iskopao i obnovio Leopoldo Batres 1910. Sada je vidljiv samo potamneli bazaltni kamen Piramide Pernate Zmije. Kao većina Meksičkih spomenika, i on je originalno bio prekriven slojem maltera i bio obojen raznim bojama. Tragovi boje su još vidljivi. Između namotaja zmija koje se povijaju duž platforme nagnute osnove, sede velikodostojnici prekrštenih nogu sa tkanicama i perjanicama od kvecalovog perja ukrašeni ogrlicama od žada, ukrasnim alkama na nogama, narukvicama i mindušama. Njihovo držanje i način izrade podsećaju na druge reljefe u nalazištu Maja Kopan u Republici Honduras, čije je igralište skoro identičnog izgleda kao ovog u Šočikalku, izgleda koji je kasnije prihvaćen u Tuli. Piramide u Šoči-

kalku imaju takođe poseban izgled venca koji će se kasnije koristiti u Tuli.

Tako je, usvojivši uticaje iz Teotihuakana, zemlje Maja, i iz Monte Albana koje je zatim preneo na Tulu, Šočikalko zaslužno bio nazvan raskršćem antičkog Meksika. Takvi uticaji su ipak samo u kulturi, a kada autori pišu o Šočikalku kao »bez sumnje« centru vojne ekspanzije sa južnog oboda ka centralnim visoravnima, tada uglavnom spekuliraju.

Godine 1960. meksički arheolog Sezar Saenz, koji je dosta godina radio u Šočikalku, načinio je izuzetno otkriće kada je otkrio tri stele. One su sada izložene u Nacionalnom Muzeju Antropologije u Meksiko Sitiyu mada se kopije mogu videti na nalazištu. Njihovi reljefi živopisno predstavljaju prelaz od starog doba ka novom pošto su na njima prikazani klasični bogovi Teotihuakana, uglavnom glavno božanstvo, Tlaloka, rame uz rame sa glavnim bogovima postklasične ere. Ove stele, koje datiraju od oko 700. godine n.e., predstavljaju prve poznate portrete Kečelkoatla, ne kao simbol, kao na Teotihuacanovim reljefima Pernate Zmije, već kao čoveka, obučenog u bogatu odeždu Boga Jutarnjeg Sunca u kojima će se ubuduće pojavljivati u Tuli a i drugde.

El Tahin, drugi veliki grad koji je preživeo pad Teotihuakana kontrastan je u mnogo čemu Šočikalku. Umesto da je smešten na golom vrhu, on leži nisko u bogatoj tropskoj okolini, okružen gustim rastinjem kukuruza, kakaoa i vanile. Ipak, kao i Šočikalko, bio je osnovan kada je Teotihuacan već bio u procvatu, ali je preživeo mnogo duže, moguće do oko 1100. n.e. kao i Šočikalko, a prvi ga je opisao Alzarte 1785.

Nalazište je veliko mada je samo njegov delić iskopan, uglavnom radom Hoze Garsia Pajona. Najčuveniji spomenik u Tahinu je Piramida Niua. Mada ne velika (visine manje od dvadeset metara) izdiže se na šest svodova do gornjeg svetilišta. Kao što i ime govori, ovaj hram je jedinstven jer je ispresecan nišama. Ima ih ukupno 365, po jedan za svaki dan u godini. Nije poznato da li su imale neku posebnu namenu. Pretpostavlja se da su simbolizovale pečine, duboko poštovane kao prebivališta boga Zemlje.

Gledajući sa ove građevine, vide se zeleni brežuljci koji prekrivaju ostale ruševine, koliko god je okom moguće videti. U El Tahinu, kao i u Šočikalku i drugim manjim meksičkim nalazištima, savremeni posetilac vidi nekoliko iskopanih građevina okruženih bezbrojnim brdašcima koja sakrivaju mnogo ruševina. Iskopavanje i obnova celokupnog nalazišta, a zatim i njegovo čuvanje, bio bi ogroman zadatak. Štaviše, kultura Tahina nije ni u kom slučaju ograničena na sam grad Tahin. Već oko sto kilometara južno, u blizini Kecalona, nalazi se veliko nalazište Johualičan koje je vrlo malo iskopano, a koje takođe ima piramidu sa puno niša kao u Tahinu.

Na izvesnom rastojanju od piramide sa nišama u Thinu nalazi se još jedan iskopani kompleks poznat kao Mali Tahin koji se sastoji od građevine sa kolonadama i puno malih soba. Ova, kao mnogo drugih pred-kolumbijskih struktura čija nam je namena nepoznata uobičajeno se naziva »sveštenička palata«, u nedostatku tačnijeg opisa.

El Tahin je toliko bogat ostacima igrališta i reljefa sa delovima oćeće koju su nosili plesači, da izgleda kao da su stanovnici bili opsednuti igrom. Za ovu ritualnu zabavu nisu postojala univerzalna pravila jer su igrališta različitih veličina, oblika i uglova pod kojim su nagnuti zidovi. Religiozni značaj igre ne treba previše naglašavati mada se nalazi u mnogim kodeksima pri čemu su igrači obučeni kao bogovi. Španci su igre vrlo brzo zabranili kao samu srž domorodačkog obožavanja davala, tako da nisu preostali nikakvi zapisi o tome kako se tačno igralo. Glavni cilj je bio da se gumena lopta protera, uglavnom koristeći telo, bilo kroz obruč, bilo kroz nišu u zidu.

Igra je bila zaista vrlo stara tako da već reljefi Olmeka prikazuju ljude obučene u tipičnu opremu za igru. Kao većina običaja i verovanja, ona se menjala tokom vekova. Nisu se menjala samo pravila već i njeno religiozno značenje. Prema izvorima iz perioda neposredno pre Osvajanja, nije postojala nikakva očigledna veza između igre loptom i ljudskog žrtvovanja, mada je ono možda postojalo. U Tahinu, počevši od otprilike 800. godine n.e., kao i u Čičen Ici, nekoliko vekova kasnije, igra je bila posvećena isključivo žrtvovanju i uključivala je dekaptaciju (odsecanje glave).

U kasnijim kodeksima igralište je obično svedeno na oblik dva slova T spojena krajevima, oblik naden u većini iskopanih nalazišta. Otkriven je veliki broj igrališta koji bogato prikazuju da je to bio običaj elite pre nego narodni spektakl jer je prostor na vrhu, odakle su gledaoci mogli da posmatraju igru, bio vrlo ograničen.

Glavno igralište u El Tahinu je dugo šezdeset metara, ograničeno je sa dva paralelna vertikalna zida i prekrivena izvanrednim bareljefima. Na jednom od njih jedan od igrača je žrtvovan od strane ostalih, koji viltaju ritualnim nožem iznad njegove glave. Na steli iz obližnjeg nalazišta, iz istog perioda, prikazano je sedam zmija kako izlaze iz vrata obezglavljenog igrača loptom (što se javlja i na reljefima u Čičen Ici). El Tahin obiluje portretima boga Smrti, a njegova lobanja i skelet su prisutni na svim skulpturama i reljefima. Sa svojim morbidnim prizorima smrti i svojim preobiljem lobanja, El Tahin označava prelaz od vedrijih klasičnih formi ka epohi posvećenoj kultu rata.

El Tahin, čija je i glavna piramida tako različita od svih drugih, takođe je otvorio očigledno novi stil skulpture, različit već na prvi pogled u bilo kojoj kolekciji tvorevina antičkog Meksika. Karakteristiku ovog stila čine prilično zagonetni kameni reljefi poznati kao »jarmovi«, »oalme« i »sekire«. Uglavnom u obliku ovakvih objekata, kultura El Tahina je ostavila bogate tragove duž karijske obale, na rastojanju od oko 1.600 kilometara jugoistočno od svog rodnog mesta, dok su ostali nadeni na obali Pacifika u blizini granice između Meksika i Gvatemala.

Jarmovi u obliku latinskog slova U su ukrašeni izrezbarenim isprepletenim spiralnim šarama i ljudskim likovima. Jarmovi, palme i sekire vezuju se za igru loptom jer ih na bareljefima i figurinama nose igrači. Međutim, kameni jarmovi su toliko teški da bi igrači bili bespomoćni, tako opterećeni njima. Izgleda da su to bili samo sveti kameni simboli, izrađeni tako da imitiraju zaštitne kožne pojaseve, koji su bili stvarno nošeni u toku igre.

Manje važan od El Tahina, mada neposrednije vezan za poslednju eru Teotihuakana, je Kakalštila, u sadašnjoj državi Talalškala, gde su 1975. pronađene dobro očuvane freske u jednoj palati, odnosno kući. One kombinuju izraz stila Teotihuakana i stila Maja. Kakaštila sigurno čini deo većeg kompleksa koji uključuje druga nalazišta na obližnjim brdima koja su još uvek neistražena. Sama Kakalštila je vrlo mala. Ipak njene savršene murale teško da je radio jedan umetnik jer pripadaju dvama različitim periodima. Ot-

kriće ovog drugog nalazišta, koje je u Ksočikalko, otprilike istog doba i sa istim utijajima Maja, bilo je koliko neočekivano toliko i važno. Niko ne zna koliko bi još neotkrivenih nalazišta između Jukatana i Centralnog Meksika moglo da otkrije tragove Maja i doda nove dokaze o poseti Maja meksičkom Altiplanu na samom kraju ere Teotihuakana. Kakaštila je u suštini prelaz. Najlepša freska, na kojoj dve veličanstvene figure stoje mirno uspravljene na splavovima od zmije i jaguara, kao da pripada različitoj dobi od krvave scene borbe, naslikane pored, na kojoj se nalazi telo bukvalno presečeno nadvoje i ratnik koji šakom grabi ljudsku utrobu.

Iz ovih kratkih opisa može se videti da razdoblje između era Teotihuakana i Tolteka nije bila kulturna praznina ili Mračno Doba, one vrste koja je pratila kolaps mnogih kultura Starog sveta. Naprotiv, glavni bastioni civilizacije preživeli su pad metropole. Ovi centri, Osim El Tahina, bili su branjeni gradovi na brdima. Po mnogo čemu, oni se nalaze na pola puta između Teotihuakana i njegovog krajnjeg naslednika, Tule. Oni su više ratoborni od prvih, ali manje otvoreno borbeni nego drugi. Njihova uloga, ako su je uopšte imali, u svrgavanju univerzalnog, mada ne i većitog grada, je nepoznata.

VELIKI TOLAN

Nijedna od »država naslednica« nije imala takvu sudbinu da postane naslednica Teotihuakana, te vodeće snage u centralnom Meksiku. Nijedna od njih nije bila smeštena u srcu centralne doline. Sve su osim Teotenanga dostigle svoj zenit pre nego što je Teotihuakan pao, a nakon toga bile su u padu.

Nasuprot njima, centar teže se izgleda pomerio severozapadno od Tule i smestio u oblast poznatu kao Teotaplan, koji se nastavlja na Dolinu Meksika i od koje je ne razdvaja nikakva veća prepreka. Tada, kao i danas, odomaćena kultivisana vegetacija u toj oblasti bila je nepouzdana. Vegetacija je uglavnom polusuva i u njoj dominira beskorisno meskito žbunje uz dominirajuće nopal i mogli kaktuse. Nakon Osvajanja tu izvršno uspeva i podjednako neupotrebljivo drvo pirula. U kišnoj sezoni iznikne lako travnati pokrivač, pogodniji za manja stada koza i ovaca nego za redovno košenje.

Književno značenje imena Teotaplana je nanaškom jeziku – »Zemlja bogova«. No, ma kom savremenom posetiocu to se može učiniti nepodesnim naslovom. Prema navodima američkog antropologa Šerburn Kuka, tlo je male debljine, siromašno, a katkad ga i nestane. Osim navodnjavanih polja duž reke, poljoprivredna zemlja sastoji se od malih komada zemljišta uvučenih između kaktusovog šipražja na padinama brežuljaka, a voda se uzima iz blatnih rezervoara korišćenih za sakupljanje dragocene kišnice. Takav je Teotaplan, ta »Zemlja bogova«. Kuku dopušta činjenicu da su se uslovi pogoršali od vremena Tolteka zbog prenaseljenosti i erozije, mada se klima nije umnogome promenila. Proces erozije je intenziviran kada su brežuljci ostali ogoljeni, bez drveća, a nastavljen je u kolonijalno doba i uticao je da zemljište dobije današnji istrošen izgled.

Zbog toga jedno pitanje ostaje otvoreno: zašto je glavnu ulogu u srednjoj Americi preuzela oblast koja je nudila tako malo vidljivih prednosti, a nije bila tako dobrog strateškog položaja kao što je bio Teotihuakan? Pre svega, prosperitet Tule nije bio zavisao od ovako siromašnog zaleda već od bogatijeg tla ispod grada koje se graničilo sa rekam Tulom, čiji je vođeni tok obilan i pouzdan. Različitost između ove zelene rečne doline i siromašnih vrhova brda na kakvom se sada nalazi ovaj antički grad, je danas tolika da je sam vazduh koji udišemo različit. Dole je on hladan i svež, dok je gore vreo i pun prašine.

Štaviše, Teotaplan nije bez prirodnih nalazišta. Nasuprot svojoj očiglednoj ogoljenosti on rada obilne količine osnovnih predkolumbijskih poljoprivrednih proizvoda: kukuruz, pasulj, amarant, pulki (ritualno piće), mageji kaktus (za vlakna oćeće) i na nekim delovima pamuk. Uz to, mesa divljih životinja je tih dana bilo u izobilju. Drugo veliko preimućstvo bila su velika nalazišta opsidijana u blizini Pačuke na istočnom obodu, koje je bilo eksploatisano već u klasičnom dobu. Izobilje limuntusa je takođe bilo važno u pogledu potreba za pravljjenjem debelog gipsanog omotača koji je obavijao ceremonijalne centre.

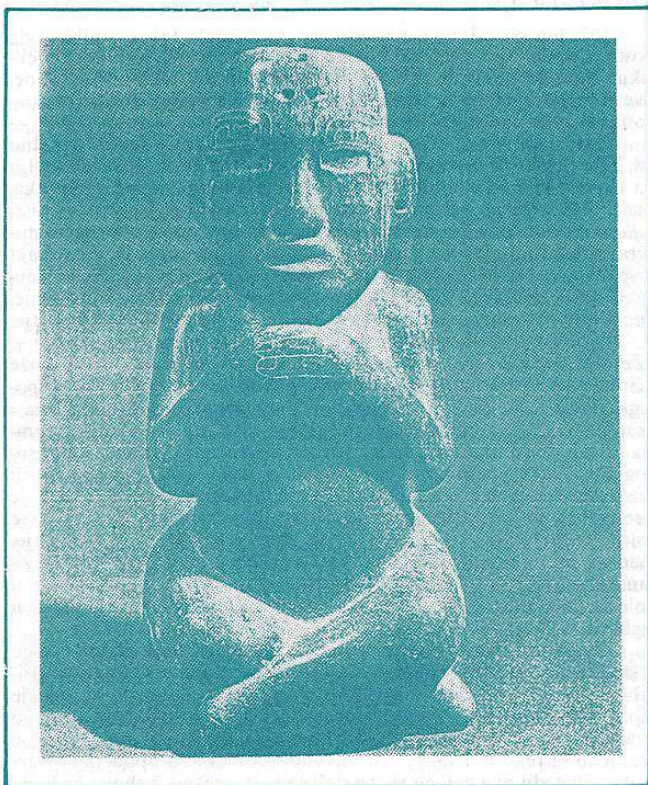
Ovim prednostima, koje su od Teotaplana učinile bar pogodno mesto za život, mogao bi se dodati položaj koji je pogodovao trgovini na velikim rastojanjima, pošto je imao olakšan pristup golfskoj obali na istoku, a i bogatom zemljištu Bahija pa i dalje na zapad. Uprkos tome, u poređenju sa čudesnim položajem buduće astečke prestonice, Tenočtitlanom, smešten u bogatoj laguni koja je nudila kako hranu tako i zaštitu, prednosti oblasti Tule bile su nedovoljne, mada možda dovoljne da pobiju tvrdnje o dostignućima Tolteka kao o odgovoru na izazov u smislu Tojnbinina, i trijumfu nad surovim i nepovoljnim uslovima.

I dok ekološki faktori mogu da utiču na tok događaja, oni su retko njihova glavna pobuda. Savremene pristalice ekološkog determinizma koji nastoje da objasne antičku istoriju Meksika kao obični nus-produkt takvih sila, gube iz vida uspon mlade Tule, koji daje malo potvrda njihovih tvrdnjama. Njen položaj nije bio ni

idealni ni neupotrebljivi i nije imao nijednu istaknutu karakteristiku koja bi mogla njen uspon da učini predvidivim.

Ime Tula je špansko iskrivljavanje imena »Tolan« na jeziku Nahuatl, što je značilo »Mesto trske«. Ime je bilo simbolično i takođe je označavalo »metropolu« zbog toga što trska raste u takvom izobilju da pruža utisak mnoštva. Na takav način, ime Tolan je katkad korišćeno od Asteka za sopostvenu prestonicu, Čolulu, pa i za nekadašnji Teotiuakan.

Zahvaljujući svojoj vezanosti za tako dragocenu vodu, trska je imala izuzetno značenje u Meksiku. I, sasvim nezavisno od ma kakvog simboličkog značenja, trska je bila važan materijal. Od nje su se pravile najbolje torbe, bilo za individualnu kupovinu na pijaci, bilo za prikupljanje nameta na veliko od porobljenog naroda. Uobičajena prostirka, »petate«, još uvek u široj upotrebi, takođe je pravljena od trske. Tako se ovaj univerzalni materijal koristio od kralja do najponornijeg podanika, jer je on čak bio korišćen za izradu »stolice bogova«, vladarevog trona. Statua astečkog plemenskog boga bila je nošena u kutiji od trske za vreme seoba, a krovovi hrampova su često bili načinjeni od ovog materijala, umesto od slame. Tako će Tula, kao »mesto trske«, postati grad koji poseduje vrlo cenjenu pogodnost, koja je takođe simbolizovala vodu i plodnost.

Isto kao što je ime Tolan, od prvobitnog korišćenja za jedan grad, dobilo širi smisao metropole, tako je i Toltek (na jeziku Nahuatl »Toltekatl«), u značenju »stanovnik Tolana«, kasnije dobilo značenje civilizovanih ili obrazovanih naroda. Fraj Saagun, na primer, koristi ime »Toltek« za one koji su živeli u gradovima, praveći razliku od nomada koji borave u pećinama, nazvanih Čičimecima.

Štaviše, u literaturi iz doba Asteka, ime »Toltek« je često korišćeno da ukaže na posedovanje izuzetnih sposobnosti. Simeonov rečnik jezika Nahuatl, za reč »Toltekatl«, daje prevod »zanatlija, vešt radnik, umetnik«, pa tek kao dodatno značenje dodaje »stanovnik Tolana«. Tako su Asteci počeli da koriste svoj termin kako za vešte zanatlije, tako i u sasvim različitom značenju za bivše stanovnike Tule, tada već legendarne osnivače ljudske civilizacije, čiji su oni bili samozvani nalsednici.

Razdvajanje značenja imena »Toltek« od svog osnovnog značenja, i dobijanje aure kojom su Asteci okružili ime kao pojam velikog i dobrog, nastavilo je da zbunjuje naučnike koji su pokušavali da rekonstruišu prošlost Meksika u vreme kada je Tula poznata ali ne i pronađena. Astečki izvori su bili uzeti zdravo za gotovo, te je u njima prestonica Tolteka bila opisivana kao velelepan grad, prepun palata i dvoraca načinjenih od čistog zlata i tirkiza, ukrašenih skupocenim perima, koji su sagradili genijalni sibiriti. Tako je postalo jasno da samo Teotiuakan odgovara ovakvim opisima, te je uzeto da je on bio prava Tula i prestonica istorijskih Tolteka. Ovakvo pripisivanje prvi put je učinio biskup Plankarte od Kuernavaka početkom ovog veka. Usvojio ga je najpoznatiji arheolog tog doba, Manuel Gamio, očaran grandioznošću Teotiuakana, kojeg je sam otkri-

vao radeći na nalazištu od 1917. do 1922. 40-tih godina ovog veka postalo je uobičajeno da se piše o »Toltecima iz Teotiuakana«.

Ovakva identifikacija je, međutim, uskoro postala sporna. Sumnje je začeo još ranije, početkom veka, Namac Eduard Zeler, a zatim i švedski arheolog Zigfild Line. Ali, tek je na okruglom stolu konferencije Meksičkog društva za antropologiju, održanom 1941, stvar krenula u suprotnom smeru. Ova konferencija, kojoj su prisustvovali mnogi najčuvjeniji meksikanisti svih vremena, razjasnila je da je Tula, u Idalgu, a ne Teotiuakan, bila Tolan iz glavnih istorijskih izvora. Ovakav zaključak je bio inspirisan razmišljanjem Vigherto Himenez Morena, koji je identifikovao mnoga imena gradova i geografskih obeležja, vezanih u pisanim tekstovima za istorijski Tolan, kako se još uvek nalaze u blizini Tule, u Hidalgu. Navedimo jedan jednostavan mada specifičan primer. Saagun je Tolan, gde je vladao čuveni Topilcin Kecalkoatl, nazivao Tolan Šikokotitlan (Šikokotitlan znači »Mesto blizu Šikokoa«, a Šikoko na jeziku Nahuatl znači »Mesto pčele«). Himenez Moreno je ukazao na istaknuto brdo čije je ime sada iskrivljeno u Šikuko, a koje se i danas vidi iz Tule. Pored ovakvih imena mesta, Saagun insistira da je Tolan bio smešten na velikoj reci, što se teško može reći za rečicu koja teče kroz Teotiuakan.

Otprilike u isto vreme ljudi su postali svesni važnosti arheološkog nalazišta Tule, koje je dotle bilo prevideno, iako ga je opisao francuski arheolog Dezire Šarne još 1850. Godine 1941, kada je održan okrugli sto Konferencije, meksički arheolog Horhe Akosta je započeo petogodišnji niz iskopavanja centralnog akropolisa Tule, o čemu je objavio obimne izveštaje. Akosta je rekonstruisao Hram Kecalkoatl i restaurirao do savršenstva džinovske atlante koji su postali najistaknutiji znak Tule. Akosti je postalo jasno da keramika iz Tule nema ništa zajedničkog sa klasičnim Teotihuakanom. Na najnižem, odnosno najstarijem nivou našao je grnčariju (poznatu kao »Kojatlatelko«) koju su koristili ljudi koji su se prvi naselili u Teotihuakanu nakon njegovog pada.

Počeci

Puno izvora o Toltecima javlja se u literaturi kasnog prehispanskog doba, ali su bogatiji u legendama nego u istoriji. Da bi se ustanovilo ko su bili Tolteci i šta su oni radili, trebalo je uporediti te dvoznačne pisane izvore, a ako je moguće i usaglasiti ih sa sada već raspoloživim arheološkim podacima.

Poznato je da je u doba Teotiuakana neposredna okolina Tule bila retko naseljena. Skromno klasično naselje pronađeno je u Huelian Vilagranu, oko dva kilometra severno od gradske zone Tule, a još jedno u Tapehi del Rio, dvadeset kilometara na jug. Čingu, nešto značajnije nalazište, leži na deset kilometara istočno od Tule, a bilo je nekad verovatno regionalno sedište.

I legenda i arheologija ukazuju da su prvi ljudi koji su naselili Tulu došli sa severozapadnog oboda civilizovane srednje Amerike. Arheolog Robert Koboan je, u svojoj doktorskoj disertaciji na Harvardu, dao detaljnu studiju o grnčariji Tolteka i učinio puno u razjašnjavanju početaka Tule. On pokazuje da najstariji komadi sa nalazišta (Prado, datiraju između 700. i 800. n. e) imaju oblik i ukrase slične starijoj grnčariji iz Bahioa, regiona koji leži severozapadno od Tule. Ljudi koji su došli odatle su poneli sa sobom posude oblika kakav je bio korišćen u Bahiou pre osnivanja Tule.

Ovi doseljenici sa severozapada koji su osnovali Tulu nazivaju se u istorijskim izvorima Tolteka – Čičimeci. Oni su navodno došli iz mesta zvanog »Mesto sedam pećina«, mitskog doma svih plemena Čičimeka. Ali, dok je naziv »Toltek« označavao produhovljenost, »Čičimek« je imao sasvim suprotno značenje i davan je onim nomadima koji su skitali po severozapadnom Meksiku kada su stigli Španci. Njih opisuju kao ljude bez grnčarije i odeće i vrlo često na rubu izgladnelosti. Ime »Čičimek« bukvalno označava ljude koji su došli iz Čičimanija, »Mesta sisanja«. Tako su Čičimeksi predstavljeni kao novorođeni ili mladi narodi. Tolteka-Čičimek je zbog toga na prvi pogled termin bez značenja koji istovremeno ukazuje na civilizovanost i divljaštvo. U stvari, on se odnosi na ljude koji su se nalazili na nižem delu kulturne lestvice, ali koji su počeli da popravljaju svoju sudbinu. Kao mnogo ovakvih doseljenika u Centralni Meksiko sa neplodnog severozapada, osnivači Tule su već naučili osnove poljoprivrede i zasadili meksičke kulture.

Robert Koboan objašnjava da je drugi sloj keramike iz Tule (Koral, 800-900. n. e), za razliku od prvog, usko vezan sa onim iz središnje doline Meksika. Ovo umnogome podržava pisane izvore koji govore o drugoj grupi koja se naselila u Tuli u ranom dobu, a koja je došla uz suprotnog pravca, sa jugoistoka. Za razliku od prve grupe doseljenika, ovi su bili vrlo civilizovani. Nazvani su Nonoalkas, što je označavalo ljude koji loše govore nauaški jezik. Nonoalko, odakle su došli, bukvalno znači »gde se jezik menja«. Smešten je u Tabasku na obali Golfskog zaliva. Što se tiče njihove seobe, izvori kažu da su Nanoalci okupljali druge narode koji su govorili nauaški jezik, uključivši ljude iz Teotiuakana koji su u to doba izgubili dosta stanovništva. Fraj Sagun, prepričavajući legendu o velikom rastrkavanju iz Teotiuakana, priča o plemenu

koje se zove Tolteci, ili Nauasi, koji je takođe otišlo i stiglo do udaljenog mesta u pustiniji (tj. na severozapadu), gde je bilo premalo hrane i vode. Zatim su se vratili pravcem odakle su došli.

Istoričar Alva Išitlišočitl takođe piše o ovim Nonoalka migranata i čak navodi izvestan broj mesta gde su se zaustavljali na svom putu do Tule. Njegovi navodi su samo povećali zbrku, jer on navodi grad zvan Halisko koji automatski asocira na savremenu državu sa tim imenom koja leži na nekih 500 kilometara severozapadno od Meksiko Sitija. Međutim, u blizini obale Golskog zaliva posojalo je nekoliko Haliska (ovo ime znači »Mesto od peska«), gde se većina drugih mesta koja istoričari navode mogu identifikovati. Prema izvorima Išitlišočitla, pre nego što su konačno došli iz Tule, Nonoalci su proveli dosta vremena u Haušteki koja leži severno od današnjeg Verakruza. Kecalkoatl, glavno božanstvo Tolteka ima neke karakteristike Huašteka, a osobeni predmeti njegove odežde, kao njegova kupašta kapa, stalno prikazivana na ilustracijama kodeksa, dolazi odatle.

Arheolozi se slažu sa pisanim izvorima sugerišući da su Tulu kao obično selo osnovali ljudi koji su došli sa severozapada; odatle potiče njihova jednostavna grnčarija. Kada su Nonoalci napustili Huašteku, prvo su se zadržali u Tulancingu, na otprilike pola puta između Tule i obale Golskog zaliva. Zatim su došli u Tulu gde su prve starosedioce obučili složenijim veštinama, kao što je građenje kamenih hramova. Istovremeno, uveli su obožavanje božanstva Pernate zmije, Kecalkoatla, koji je postao zaštitno božanstvo Tule i koji vuče poreklo koliko sa Karipske obale, toliko i iz Teotihuakana.

Rano naselje Tule, gde su dva toka doseljenika iz suprotnih pravaca ujedinila snage, bilo je smešteno u »maloj Tuli« *Tula Čiko*. Ona leži na 1,25 kilometara od glavnog ceremonijalnog centra iz kasnijeg doba, često nazvanog akropolis. Još nije izvršeno dovoljno iskopavanja ove rane Tule da bi se dala realistička procena njene veličine. Sadašnji nalazi sugerišu da je zahvatala četiri kvadratna kilometra i da je imala populaciju od oko 20.000 ljudi, mada je to možda preterano.

MAJANSKI MARŠ

Odnos između Tule i Čičen Ice, koja leži na nekih 1.500 kilometara istočno, je jedna od velikih enigma prehispanse istorije. U već diskutovanom primeru Teotrimakana i Kaminalhujua, zajednička obeležja u umetnosti i arhitekturi su tako naznačena da nagoveštavaju direktne kontakte i možda neki vid kolonizacije. Sličnosti između Tule i Čičena su još upadljivije.

Ove neobjašnjive sličnosti su često opisivane. Neke od čestih umetničkih tema koje se nalaze u oba grada su: frizevi ratnika, čakmali, procesije jaguara, karijatide i atlanti koji drže krovove, kao i krila leptira. Postoje takođe i osobeni arhitektonski elementi: stepeništa sa ogradama ukrašenim zmijskim skulpturama, stubovi od zmijskih tela sa glavama na dnu, nizovi lobanja i hodnici ispunjeni stubovima. Od svih tih sličnosti, najočigledniji svakom posetioču su ogromni prostori koji se nalaze, kako uz Hram Ratnika u Čičenu tako i uz Hram Kecalkoatla u Tuli, svaki popunjen redovima zbijenih stubova. Takvi trgovi sa stubovima su jedinstveni u Meksiku. Ali, nezavisno od detalja, oba mesta su prožeta istom glavnom temom. Oba prikazuju jednostavnost tako stranu bujnoj tradiciji Maja i u potpunom kontrastu sa njihovim kitnjastim profilima. Ne samo da su znaci smrti, lobanje i grabljive životinje prisutni u izobilju; ratnici predstavljeni na frizurama i reljefima fizički i psihički identični, već ovi iz Čičena nemaju tipični profil Maja i očigledno su taltečki.

Puke sličnosti u oblicima grnčarije kao, na primer, između Teotihuakana i kineske Han dinastije, mogu se pripisati slučajnosti. Međutim, paralele između Tule i Čičena su tako jake i brojne da pobijaju ovakvu vrstu objašnjenja. Navedimo specifičan primer nekoliko građevina, svake u jednom od gradova: igralište koje zauzima zapadnu stranu glavnog trga u Tuli i koje je iskopao Eduardo Matos, i koje mada manje impozantna, prikazuje sve glavne elemente velikog igrališta u Čičenu. Oba se nalaze na zapadnoj strani svojih trgova i zauzimaju istu orijentaciju sever-jug. Oba nude identični profil padajućih nivoa i vertikalnih zidova koji se umnogome razlikuje od većine ostalih meksičkih igrališta. Oba imaju impresivno stepenište na zapadnoj strani i niz lobanja na istočnoj. Čak im je i veličina približna, a dvorac u Tuli je drugi po veličini od poznatih, iza onog u Čičenu, pružajući se na dužini od 120 metara po pravcu sever-jug.

Čičen je tako postao Tulin grad-sestra i poslednja tvorevina civilizacija Maja koji je cvetao neko vreme nakon pada gradova klasičnih Maja. Njihov neposredni naslednik, iako delimično i savremenik, bila je kultura Puuk, nazvana po nekim niskim brdima na jugozapadu Jukatana. Njihove ranije građevine su istodobne sa poslednjom fazom klasičnih Maja. Puuki su tada preživeli do pojave stila »toltečkih Maja« u Čičenu oko 1000. godine nove ere. Arhitektura Puuka se vrlo razlikuje od klasičnih i toltečkih Maja. Donji deo fasade njihovih dugih građevina nema ukrasa, dok je gornji deo prekriven bogatim kamenim mozaicima na kojima se ističu

čudne maske nebeskih zmija sa kukastim nosevima prošaranim kvadratnim geometrijskim oblicima. Najimpresivniji grad Puuka je Ušmal, na nekih 75 kilometara jugozapadno od Meride, prestonice Jukatana. Nedaleko od Ušmala leže još dva važna centra ove kulture, Kabah i Sajil.

Čičen Ica je već u doba Puuka bila prilično važna. Tom periodu pripada Karakol (što znači puž), poznat i kao Observatorija i Kastiljo čiji je spoljašnji vidljivi deo čisto Toltečki Maja, a podignut je na osnovi ranije piramide Puuka.

Zemlja Maja je došla u centar pažnje ljudi sa Centralnog Platanog mnogo pre uspona Tule. Prateći uticaj Teotihuakana na Tikal i druga mesta, za vreme perioda Puuka javljaju se pernate zmije, ratničke figure sa ne-Maja niskim profilima i drugi znaci ovog uticaja. Dakako, ovaj proces je dostigao svoj klimaks za vreme vrhunca Tule, što su otkrili arheološki nalazi a potvrdili pisani zapisi.

Dolazak Tolteka na Jukatana se izričito pominje u »Knjigama Čilam Balama«. Čilam Balam znači »Jaguar Prorok«, a ove knjige, takozvana »proročanstva«, su kolonijalne transkripcije ranih pesama i saga Maja. Mada zvane proročanstva one su način beleženja istorije. Post-klasične Maje su napustili Dugo Brojanje koje daje datume počinjući od usvojene nulte godine. Umesto toga, oni su merili vreme u periodima dužine od oko dvadeset godina koje su zvali »katuni«. Oni su numerisani od jedan do trinaest, svaki sa pridruženim imenom »Ahau«. Tako se svaki katun ponavljao svakih 256 godina. Kako je njihov koncept vremena bio cikličan, što god se desilo za vreme, na primer, »katuna« 8 Ahau, bilo je sigurno da će se ponoviti kada se »katun« 8 Ahau ponovi 256 godina kasnije. Isto tako, kada Čilam Balam proreke da će Kecal, Velika Ptica (Kecalkoatl ili Kukulkan kod Maja), doći u katun 4 Ahau (u budućem vremenu), to je samo način da se zabeleži da je već stigla u prethodnom katun 4 Ahau. Katun 4 Ahau u kom je Kecalkoatl stvarno došao u Čičen verovatno pada između 968. i 987. godine nove ere.

»Popol Vuh«, veliki ep Kiše Maja sa visoravni Gvatemale, takođe ističe toltečko poreklo njihovog naroda i kaže da su oni došli iz »Tulan Zuive« ili »Zapadnog Tulana«. »Popol Vuh« piše o Gukumacu (Kecalkoatl u jeziku Kiše) kao o mudrom i učenom vladaru koji je bio osnivač plemena. Takvi tekstovi sugerišu da je tim Majama nekad vladao čovek koji je došao iz Tule, odnosno vođa koji je usvojio lokalnu verziju imena Kecalokatl, Kukulkan ili Gukumac. Ovakve priče su u punoj saglasnosti sa arheologijom Čičena i njegovim portretima figura Toltečkog tipa. Ljudi na tim reljefima izgledaju važnije nego obični trgovci, pre kao ratnici ili osvajači.

Ice koji su živeli u Čičenu kada se pojavio Kukulkan bili su nove pridošlice. Oni su takođe došli sa zapada oko šezdeset godina ranije i uspeli da stvore sebi malo carstvo u Jukatano čija je prestonica bio Čičen. Čak su i poglavice Gvatemalske visoravni slali izaslanike velikom poglavaru Nakšitu, što je drugo ime za Kecalkoatla, koji je boravio u Čičenu.

Pitanje i dalje ostaje: kako objasniti ovu sličnost između Čičena i Tule sa nepobitnim dokazom dodira? Za vreme poslednjih epoha Teotihuakana, uticaji su bili vršeni u obratnom smeru, kao što smo videli, u obliku majanskih elemenata u Šočikalku i Kakastli. Ipak, niko ne sugerise da su Maje vladali tim mestima, a ova Majama inspirisana umetnička dela mogla su da budu rad putujućih umetnika. Nasuprot tome, jedan mural Kakastli već prikazuje ljude sa profilima i ukrasima Maja u zarobljeništvu drugih ratnika tipičnih za centralni Meksiko. Ovakve scene nisu pronađene u Čičenu, nekoliko vekova kasnije.

Veza Čičen – Tula je drugačije prirode, a još je čudnijom čini nenaseљena teritorija koja ih razdvaja i koja nosi malo tragova prisustva Tolteka. Ključ zagonetke možda leži u Nonoalku, ili Tabasku, mestu odakle potiče jedna od dve grupe koje su osnovala Tulu. Zna se da su u kasnom klasičnom dobu Maje bili prisutni u priobalnom Tabasku, na zapadu Jukatana. O njihovom prisustvu svedoči Komalko, veliko naselje Maja-tipa, severozapadno od Viljaermose, moderne prestonice Tabaska. Takođe, zna se da su se nekih pet stotina godina kasnije astečki trgovci nastanili u mestu osamdeset kilometara od Kamalkalhoa, zvanom Šikalango u kome se delimično govorio nauaški jezik u doba osvajanja, ali nije bilo potčinjeno astečkom carstvu. Međutim, ništa od naselja Tolteka na Tabasku, vratima Jukatana, nije preživelo. Tolteci na njihovom putu nisu ostavili ništa ni nalik toltečkom, da bi iznenada, u daljenom Čičenu, ostavili piramide i palate u vidu grandioznih replika onim iz Tule.

Raniji istraživači, uključujući Akostu, bili su skloni da razmišljaju o vidu jednosmernog saobraćaja i usvojili da su Tolteci dominirali Čičenom u svakom vidu i kreirali novi stil najbolje opisan kao Maja-Toltečki. Dokazi su bili svima očigledni u obliku ratnika tipa Tolteka, čakmola, ne-majanskih božanstva, itd. Ali koliko god bilo jasno da su Tolteci, a ne Maje, prodrli na Jukatana, i naselili se u Tuli, pitanje gde je Maja-Toltečki stil nastao, dugo je bilo sporno. Na primer, Džordž Kubler ističe da je Čičen, osnovan puno pre Tule, bio centar novog i genijalnog procvata kulture Maja, koja mora da je inspirisala slične ali sirovije građevine Tule. Prema Kubleru, period formiranja stila Čičen-Tula treba tražiti samo u Či-

čenu. On prosto dopušta da je nekoliko zajedničkih obeležja, uključujući elemente kulta pernate zmijske, začeto u Tuli, ali on insistira da u većini slučajeva Čičen nije bio primalac već kreator novog stila slikarstva i skulpture.

Alberto Rus Ljuiler, pronalazač čuvenog groba u Palenken, tvrdi suprotno. On prihvata prisustvo nekih ne-toltečkih elemenata u Čičenu, ali ostaje pri tome da glavne novosti u tom centru nisu majanske. Da potvrdi jedan navod, Rus insistira da uočljivi zmijski stubovi sa glavom na dnu nisu nasledstvo od Puuk-Maja stila, gde nemaju preteče. On dominirajući kult pernate zmijske i njegove oblike vidi kao toltečki uticaj, stran klasičnim Majama.

Kontraverza se ne može rešiti jednostavnim prihvatanjem da je kultura Čičena čisto toltečka ili obrnuto. Prvo, treba podvući da neki elementi stila Toltek-Maja nisu ni majanski ni toltečki. Na primer, stubovi verovatnije potiču iz Oašake. Druga obeležja, kao orijentisanje zgrada sever-jug, potiču iz Teotiuakana i od ranije. Relefi na igralištu u Čičenu prate niz začet u El Tahinu, a ne Tuli. Ništa manje, osim stilskih detalja, ceo duh Čičena odaje prisustvo Tolteka, za koje se veruje da datiraju oko hiljadite godine nove ere. Bez obzira na izvore svoje arhitekture, izvori Čičena leže u Centralnom Meksiku pre nego u nizinama Maja. Upoređujući spomenike kasnog Čičena sa, na primer, tipičnim Puuk iz Ušmala ova razlika postaje uočljiva. Na kitnjastim fasadama Puuka, prisutnim još u ranom Čičenu, tradicija baroknih Maja se nastavlja. Kao kontrast, toltečki Čičen, uključujući glavni ceremonijalni centar, je skoro »nordijski« po atmosferi. Njegove geometrijske proporcije, otvoreni prostori i ukručeni profili su strani za zemlju Maja, mada tipični za više hladan i pust Altiplano.

Stil toltečkih Maja prestavlja vizuelni izraz novih oblika rotovanja. Ceremonijalni centar kod klasičnih Maja gleda unutra, a ne napolje, te sugerise da su sveti obredi bili povlastice grupe odabranih, sakriveni od pogleda masa. Izuzetan kontrast su piramide Čičana, kao i one sa Platoa, koje gledaju na ogromne trgove gde su ljudi mogli da prisustvuju ceremonijama, kao u špansko doba kada su »otvorene kapele« građene pored crkava radi velikih grupa indijanskih preobraćenika.

Medutim, to što su Tolteci doneli novi duh u Čičen, ne znači da su i izumeli umetničke oblike koje su nadahnuli. Ne samo da su neke građevine Čičena starije od onih iz Tule, već je i umetnost bogatija i raznolikija; te se sudeći po tome podređena uloga Tule ne može osporiti. Treba samo posmatrati dva velika igrališta da bi se videlo da je ono koja se nalazi uz trg u Tuli ako ne jedan, a ono blede odraz onog iz Čičena, mada se mora priznati da nije poboljšano astečkim dodacima.

Logika sugerise da su spomenici Tule bili modelirani prema onim iz Čičena, pre nego obrnuto. Kada postoje dva primera neke strukture, lepša verzija se usvaja za original. U do sada poznatim slučajevima teško je da postoje građevine ili skulpture napravljene kao kopije drugih koje prevazilaze svoj prototip po velebnosti i lepoti, kao što ove u Čičenu prevazilaze spomenike Tule.

Na takav način ep o toltečkim Majama bi se mogao ovako rekonstruisati: pri kraju desetog veka naše ere grupe Tolteka, koje su uglavnom pripadale ogranku porodice Nonoalka, poreklom sa obale Golskog zaliva, vratile su se iz Tule u Tabasko, postojbinu Nonoalka i Ica iz Čičena. Sudeći po ranijem isticanju ljudi sa nemajanskim profilima u umetnosti Čičena, došljaci nisu došli kao trgovci već kao osvajači. Veliki broj slika Pernate Zmije navodi na to da su osvajači doneli svoje božanstvo sa sobom. Tako su oni došli naoružani i mačem i knjigom. Mora da nisu bili brojni jer se ni jezik niti izgled ljudi nije promenio. Upad Tolteka se zato može uporediti sa kratkotrajnim bleskom francuske kulture u Egiptu, usadene izdaleka od strane Napoleona, ali bez uticaja zemalja i mora između. Mnogo kasnije Ice su izbačeni iz Čičana i do 1697. nisu bili pokoreni od Španaca, u doba kada su živeli na raznim »ostrvima« u džunglama Petena u Gvatemali. Njihov jezik je bio još uvek čisti Jukatek Maja arhaične vrste. Još uvek su koristili nekoliko Nauatl imena i nisu imali meksičke crte.

Ako su Toltečki osvajači uneli njihovu ratničku ideologiju, rezultirajuća kultura postade spoj Toltečkog militarizma i gentilnosti Maja, zasnovan na umetničkim tradicijama Maja. Nakon pojave na tuđem tlu, glavni elementi stila Toltek-Maja bili su preneti u Tulu, gde su bili korišćeni sve do kraja dvanaestog veka kada su oba centra počela da propadaju.

ZIVOT U TULI

Ako moć Tolteka katkad i procenjuju istoričari, niko ne spori da su oni bili pravi osvajači koji su naplaćivali danak od svojih sedea. Tako je Tula postala bogat grad iako je to bogatstvo bilo stečeno na račun drugih. Danak je uglavnom donosio raskoš plemstvu i malo nagrada masama.

Podaci kojima bi se rekonstruisao svakodnevni život prosečnog Tolteka su šturi i zato je neomoguće izbeći procenu života u Tuli bliskim kriterijumom astečkog Tenočtitlana. Poređenja između Tule i Teotiuakana ipak mogu biti pogodnija jer naše pozna-

vanje oba teče paralelno i zasnovano je više na arheologiji nego na tekstovima.

Grad nije bio građen sa jasnom mrežom ulica kao Teotiuakan. Glavne avenije nisu bile postavljene i po tome u mnogome potseca na mnoge centra Maja. Ali, dok u modernom Meksiku bogati žive u predgradima, u Tuli su živeli oko gradskog centra gde su građevine bile raskošnije, mada građevine pred Akropolisa nisu bile rezidencije. Susedna »Palata« nema kuhinje i njeno korišćenje je bilo ceremonijalno, kao garderoba sveštenika i spremište ritualnih predmeta, pre nego riznica ili kapela katedrale. Ovaj Akropolis, kao glavni trg u Tuli, bio je nastavak prethodne Male Tule, koja je kasnije bila skoro napuštena. I u tom smislu Tula se razlikuje od Teotiuakana čiji je planirani izgled ostao potpuno očuvan.

Tula je na drugi način divergirala od izgleda Teotiuakana, koji je delovao kao neki sunder koji upija u svoj urbani omotač skoro sve ljude koji su obrađivali zemlju u okolini. U krugu od petnaest kilometara oko Tule nađen je niz sela sa grnčarijom iz perioda Tule što sugerise da je deo zemljoradnika živio van prestonice, dostižući skoro polovinu stanovništva. Zato, kada bi neki stanovnici, Tule svakodnevno napuštali grad radi obrade polja, ovaj odnos je bio niži nego u slučaju Teotiuakana. Štaviše, imali su manje da pešače zbog manje veličine grada.

Gruba procena da je Tula imala 60 000 stanovnika zasniva se na podjednako približnoj proceni od 5 000 stanovnika po kvadratnom kilometru. To je nešto malo manje nego za Teotiuakan jer je toltečka prestonica bila vrlo raširena, sa velikim prostorom između kuća, čija namena nije jasna pošto zemljište nije bilo pogodno za bašte. Ovo je sasvim različito od astečkog Tenočtitlana sa njegovim navodnjavanim okućnicama.

Projekt univerziteta iz Misurija obezbedio je korisne podatke o individualnim kućama, no takvi izveštaji teško dočaravaju utisak kakve su to kuće bile za život. Za bezbroj malih brežuljaka ustanovljeno je da su bile kuće više porodica. Jedna od onih koje su bile iskopane sadržala je pet porodičnih celina sa centralnim dvorištem. Taj stil malih prebivališta se u potpunosti razlikuje od skupnih u Teotiuakanu, mada će se donekle ponoviti u Tenočtitlanu. Medutim, odnos obima Tule koji obuhvata privatna boravišta prema ovom koji obuhvata hramove i palate, mnogo je veći u Tuli. Njihov vek je bio kratak i njihov neformalniji raspored se pre može uporediti sa Teotiuakanom u, na primer, dvestotoj godini naše ere, pre nego što je bio tako grandiozno rekonstruisan. Kuće u Tuli nisu bile sagrađene od kamena već od komada čerpiča. U nekim slučajevima njihovi zidovi bili su načinjeni presovanjem blata u kalup

kao pri modernoj izgradnji ulivanjem betona. U iskopenim boravištima sobe su sićušne u odnosu na sadašnje standarde. Najveća soba u tipičnoj kući imala je tri kvadratna metra dok su četiri preostale bile spavaće sobice čija je ukupna površina bila jednaka onoj najveće sobe. Jedna kuća u grupi je imala svoju peć za keramiku. Takvi mali kvartovi su uglavnom služili kao spavaonice, a ljudi su provodili većinu svog vremena napolju, povlačeći se na počinak sa zalaskom sunca. Monotoniju svakodnevnice prekidali su praznici u slavu Pernate Zmije i drugih božanstava.

Oni koji su obrađivali polja uzgajali su tipične visinske žitarice, poglavito kukuruz, pasulj i čili. Takođe su služili kao ratnici u velikim pohodima u odsustvu profesionalnih ratnika, osim vlastele. U novom i ratničkom dobu, zahtevi vojne službe postali su teži nego ranije, pogotovu sa gledišta ograničenog ljudstva Tule.

Mnoge radionice za obradu opsidijana ukazuju na prisustvo velike grupe umetnika i specijalista koji su se bavili ovim ili drugim zanatima. Nije potrebno podvlačiti važnost ovog materijala nezamenljivog u miru i ratu za pretkolumbijske ljude. Zahvaljujući rastu svoje kvalitetne obrade opsidijana, Tula je postigla status, u savremenom rečniku, »razvijene ekonomije«. Brojne radionice su se nalazile u dva dela grada. Kao i u vreme Teotihuakana, sirovine su dolazile iz velikih rudnika pokraj Pačuke.

Tkanje je bilo još jedan važan zanat, a veliki broj vretena sa koturom pronađenih u ostacima domaćinstava sugeriše da je tekstil, kao i svakodnevna grnčarija, bio izrađivan više u kućama nego u radionicama. Primeri uzoraka izrađenih u Tuli a prodavanih u drugim regionima su retki. Sa druge strane, na nalazištu je nađeno dosta uvezene robe. Među njima je bilo izuzetnih primeraka grnčarije prevučene olovom načinjene u graničnoj oblasti između Meksika i Gvatemale gde su izrađivane fine islikane vaze, od kojih neke posebno izrađivane za vlastelu Tule. Jedna izuzetno lepa posuda pokrivena poklopcima školjki prikazuje lice bradatog čoveka koje izlazi iz čeljusti kojota. Presvlačenje olovom je bio vodeći način izrade u to doba i to je ostao sve do otprilike 1100. godine n.e. To je jedan od malobrojnih načina emajliranja grnčarije u pre-hispanjskoj Americi.

U Tuli je pronađeno malo egzotičnijih materijala kao što su tirkiz i žad. Mada su, navodno, bili korišćeni, samo jedna pločica od žada je bila nađena na celom području. Međutim, odeća ratnika na izdanim frizerima daje sasvim dovoljan dokaz rasprostranjenog ukrašavanja kraljevskim nakitom donetog u Tulu putem nameta. Čak ako Tolteci nisu osvojili tropsku obalu gde je pravljeno ukrasno perje, njihov uticaj se pružao bar do žarkih dolina i tako omogućavao pristup takvim predmetima.

Skoro podjednak status kao ratnici imali su sveštenici. Te dve grupe bile su bliske. Čak je vladar Topilcin Kecalkoatl opisan i kao kralj i kao sveštenik. Trgovački sloj, koji je imao ključnu ulogu u Astečkom carstvu, postojao je sigurno i u ranom postklasičnom periodu. Tada je razmena dobara vršena ne samo sa ljudima sa istoka, već i između centralnog Meksika i dalekih severozapadnih oblasti. Trgovina na velikim udaljenostima je bila deo srednjeameričkog načina života još iz vremena Olmeka i ranije. Toltečki trgovci su bez sumnje bili značajni, čak i ako se teorije da su putovali do jugo-zapada današnjih SAD ne mogu dokazati.

ZALAZAK I PAD

Carstvo Tolteka je bilo prilično kratkog veka. Ali kao i u slučaju njihovih prethodnika, ni istorijski ni arheološki podaci u potpunosti ne objašnjavaju uzroke njenog kolapsa. Tula je takođe bila delimično razorena. Akosta je otkrio građevinu koju je nazvao Spaljena Palata a nalazila se uz glavnu piramidu. Blokovi od čerpiča razvaljani u komade usled toplote plamena vidljivi su i danas. Akosta tvrdi, na osnovu svojih pronalazaka na Akropolisu, da je grad bio uništen u velikom požaru i izložen nemilosrdnom pljačkanju. Međutim, kasnijim istraživanjem stambenih delova, potvrda toga postaje manje nedvosmislena.

Sada raspolazemo sa više podataka o Tuli, koji osvetljavaju njen nastanak i vrhunac. Ipak, arheolozi još uvek ne uspevaju da objasne šta se dogodilo pri njenom padu. Oni ne mogu da tvrde da li je Tula bila napuštena nakon velikog požara koji je otkrio Akosta, pre nego što je ponovo postala važan grad u Astečko doba. Ovu prazninu u našem znanju moguće je ispuniti daljim iskopavanjima što daje primer istraživanja neophodan u polju Meksičke arheologije.

Veliki broj pisanih izvora govori o padu Tule. Kako istorija Asteka počinje sa Toltecima, puno tekstova koji se bave kasnijim dobom počinju priču sa padom Tule i govore o ranijim događajima gotovo kao o legendama. Ovakve ocene su dosta zbrkane i protivrečne, i potrebno ih je pažljivo prosejati. Pojedini događaji su često u različitim dokumentima pripisani udaljenim periodima ili kulturama. Tek nakon najpodrobnijeg istraživanja moguće je odrediti gde oni istorijski pripadaju.

Pisani izvori su ako ne zbudjujući onda bar dramatični kada govore o kolapsu Tule. Uzimajući u obzir njihov prilično konfliktan materijal, izranja ovakav niz događaja. Prvo je, negde oko

1125. godine n.e, Tula ušla u kako bi Tojnbi rekao, »vreme nepriklaka«. To je bilo početno stanje procesa zalaska imperije, suočavanja sa unutrašnjim i spoljnim neprijateljem. Dve grupe koje su prve došle u Tulu, Tolteci-Čičimeci i Nonoalci, nisu se nikad stopile i sada se među njima pojavila naprsina. Kao rezultat, neki Nonoalka Tolteci otišli su istočno i preoteli grad Čolula iz ruku Čikalanka Olmeka, koji su ga u to doba još uvek držali. Nakon otprilike šest godina ovi prvi su se ponovo vratili, savladali Toltečke osvajače i od svojih gospodara načinili sluge.

Nemoćni da pobeđu svoje neprijatelje, Čolula Tolteci su poslali izaslanike u daleko i već legendarno *Mesto Sedam Pećina* da traže pomoć nomadskih Čičimeka koji su prema tradiciji živeli tamo. Vođe Čičimeka uslišili su njihove molbe i došli u punoj snazi pred Čolulu da spasu svoje potučene saveznike. Ova ekspedicija bila je prva u stalnom talasu iseljenika sa severa koji su na kraju progutali celu Tulu, da bi zatim kratko dominirali na njenoj sceni nakon njenog pada. Prema navodima istoričara iz Tlaškallana, Munjoza Kamarga, jedna grupa tih Čičimeka, budućih saveznika Ernana Kortesja, je osnovala Tlaškala.

Priča o Čičimecima koji su došli da oslobode Tolteke od Čolula je živopisno opisana u »*Istoriji Tolteka-Čičimeka*«. Manuskript ovog Nahuatlovog teksta, ispisan urednim i glatkim Evropskim rukopisom, ukrašen je naivnim crtežima, donekle evropskizirano stila. Dvojica vođa Tolteka, bradati poput španskih pleića, obučeni u uzane španske tunike i ukrašeni domorodačkim perjem, prikazani su kako ulaze u *Mesto Sedam Pećina* gde ih čekaju vođe sedam plemena Čičimeka. Nacrtni su u domorodačkom stilu samo sa glavama drugih saplemenika. U drugoj svesci rukopisa, vođe Tolteka buše noseve šestorici vođa Čičimeka. Odeveni su u životinjske kože koje su uvek simbolički označavale nomade na ilustracijama. Oni takođe nose lukove i strele koji asociraju na Čičimeke. Sa druge strane probušeni nos je bio simbol civilizacije Tolteka u koju su na taj način uvodeni.

U stvarnosti su Čičimeci koji su došli u Meksičku dolinu u ovo doba već bili polucivilizovani, a njihovo predstavljanje poput primitivnih nomada je samo stvar literarne konvencije. Jedan od onih koji su pošli u Čolulu da spase Tolteke iz tog grada je vođa zvani Miškoatl, nazvan prema bogu lova. Umesto da ode u Čolulu, on i njegova grupa su se izdvojili i otišli u Kuluakan gde je on oženio damu iz tog mesta pod imenom Čimalma. Rodio im se sin nazvan Topilcin Kecalkoatl. Ne samo da je Miškoatl bilo božije ime već je i Čimalma bilo jedno od mnogih imena za Boginju-Majku u tom kraju. U ovoj priči, kao u mnogim drugim u Meksiku koje mešaju legendu i istoriju, ljudsko i božansko su tako nerazmršivo povezani.

Pomenuti Topilcin je, nakon još nekoliko osvajanja, zahtevao presto Tule oko 1150. n.e. i postao poslednji vladar tog grada pre njegovog pada. Uemak se u nekim verzijama takođe pominje kao poslednji vladar, što dovodi do zaključka da je Topilcin bio stvarno prvo sveštenik, dok je Uemak bio vladar samo privremeno. Međutim, takvo podvajanje je prilično nerealno u starom Meksiku, gde je kralj obavljao i svešteničke funkcije. Verovatnije je da su Topilcin i Uemak bili na čelu dve vladajuće dinastije istog doba.

Nekoliko istoričara, pre svega, Vígberto Himenes Moreno, insistiraju da je Topilcin bio prvi, a ne poslednji vladar Tolteka. Kecalkoatl, pa čak i Topilcin, su bile titule isto koliko i imena i moguće je da su bila davana ne samo poslednjem već i drugim kraljevima Tule, uključujući i prvog. Neosporno je međutim da većina preživelih izvora opisuje Topilcina kao poslednjeg, a ne prvog vladara i baš njega vezuje za pad Tule i za Uemaka, koji bez sumnje pripada njenom kraju, a ne početku. Štaviše, ma kakav spor o tome da li je Topilcin bio prvi ili poslednji vladar postaje manje važan kada se gleda u svetlu Meksičkog cikličnog shvatanja istorije. Prema tom konceptu, ako je postojao Topilcin na početku, mora da postoji još jedan na kraju, jer za Tulu on je bio i alfa i omega.

Poslednja epizoda dogodila se oko 1175. Vladavina Topilcina bila je puna nevolja. U Tulu su prvo došli Čičimeci sa severa, zatim su je napali Huaksteci koji su živeli istočno od nje. Teritorija Huašteka je tada zadirala mnogo više u unutrašnjost nego u vreme Osvajanja. Navodni »ženski đavoli« iz Huašteka došli su u Tulu i uveli običaj žrtvovanja gadanjem strelama. Toltecima nisu bili potrebni nikakvi časovi iz umetnosti ljudskog žrtvovanja.

Pod šokom zbog spoljne invazije, unutrašnji razdor je dostigao svoj vrhunac, sa Uemakom i Topilcinom kao vodama rivalskih grupa. Rascep se pokazao fatalnim za obojicu. Prvo je Topilcin napustio Tulu, ali se situacija toliko pogoršala da je nekoliko godina kasnije Uemak takođe pobeo dočekavši tragičan kraj. Navodno se obesio u Čapultepeku gde se sada nalazi čuveni dvorac koji nadvisuje Meksiko Siti.

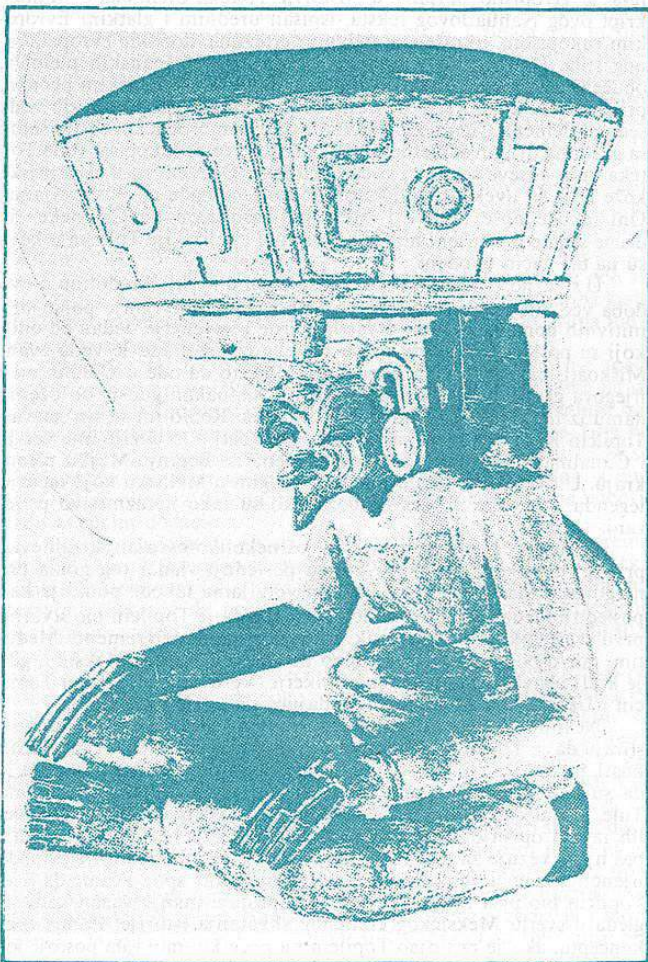
Pre Topilcinovog bekstva, legenda kaže da je vrač, negde opisan kao *Bog Zadimljenog Ogljedala* ili samo kao starac, bio primljen kod kralja i pokazao mu njegovo lice u ogledalu. Preplašen svojim uništenim izgledom morao je da popije gutljaj soka pulkija (prevrelog soka od agave, prim. prev.), svetog napitka. Ukupno je popio pet gutljaja.

Ova priča je napisana u trećoj knjizi Saaquunove Istorije. Da bi mu se približio, vrač je prvo pitao Topilcina za zdravlje. On je odgovorio da je bolestan, da mu je telo umorno i propalo. Tada mu je neznana ponudio pulki, rekavši mu da proba samo malo.

Međutim, ovaj je tada otkrio da mu se sviđa i otpio obilato rekavši: »Šta je ovo? Vrlo je dobro. Mučnina je sada nestala. Ovo će mom telu dati snagu.« Ali čim je popio više, postao je ošamućen. Tada je zaplakao duboko dirnut. Kecalkoatl postade uzbuđen, a srce mu brže zakuca. Nije više mogao da zaboravi šta se dogodilo te nastavi da razmišlja, shvativši da ga je davo nasamarilo.

Nakon ovoga Tulu su spopala loša predskazanja i nesreće svih vrsta, uključujući sušu i glad. Panika je nastala kada se obližnja planina zapalila tokom noći:

Plamenovi behu visoki. Kada su Tolteci to videli, postadoše uznemireni. Podizaše svoje ruke ka nebesima. Zavlada veliko uzbuđenje. Svi su vrištali, svi su zajedno vikali. ... Govoraše: »O Tolteci, sada je sve u istini koja od nas odlazi, već snaga Toltečkog izbežišta. Da, mi smo napušteni.«

Topilcin, videvši da je grad osuđen, posla po svog glavnog ukrašača perima da ga pripremi za borbu. Sledeći izvor, *Anali Kuautilana*, kaže:

Prvo mu načini perjanicu Kecalkoatla. Tada stavi zelenu masku a crvenom bojom načini usne grimiznim. Zatim uze žutu boju i povuče linije na licu i stavi zmijske zube. Na kraju stavi bradu od perja crvene čaplje i plave kotinge koju bi zatim zabacio unazad.

Topilcin još jednom uze ogledalo i videvši sebe tako veličanstveno ukrašenog, ponovo se ohrabri. Usred naricanja svog naroda, on pođe na dugo putovanje do zemlje Crvenog i Crnog, često tumačene kao zemlja Maja.

Te godine l Trska, dođe na rajski obod božanske vode (morska obala), tu se zaustavio, zaplakao, skinuo odeždu, skinuo perjanicu i zelenu masku. Tada je ustrelio samog sebe i svojom rukom poslao vatru svom telu i bio spržen. Zbog toga je ovo mesto nazvano Mesto Plamena. Kažu da kada je izgoreo, a njegov se pepeo podigao, sve ptice iz raja dođoše da vide i uzdigoše se do nebesa, plava ko-

tinga, trogan, papagaji i mnogo drugih divnih ptica. ... Koliko je poznato, uzdigao se do nebesa i u njih ušao.

Izvori završavaju govoreći kako je Topilcin ostao u Zemlji Mrtvih, a tada, osmog dana, ponovo se pojavio kao Jutarnja Zvezda. Umnogome različita verzija ove priče, nastala takođe od domorodačkih priča, tvrdi da je on jednostavno, kada je stigao do obale, isplivao na more na splavu od zmijsa.

Samozrtvovanje Topilcina Kecalkoatla proširilo je legendu da će se on jednog dana vratiti sa istoka ne samo kao planeta Venera, već u ljudskom obliku. To je Kortesu dalo priliku da tvrdi da je on reinkarnacija božanstvenog heroja.

Ova priča, u kojoj su mit i legenda tako tesno isprepletani, priča se na dva nivoa, ljudskom i božanskom. Oba ljudska lika boraca Topilcina i Uemaka poprimaju božanski oblik. Topilcin se vraća kao Jutarnja Zvezda dok Uemak postaje Kralj Podzemlja, kojim vlada iz velike podzemne pećine. Nesrećni Moktezuma II, skamenjen novostima o španskom napredovanju ka njegovoj prestonici, spao je na takvo stanje panike da je čak molio Uemaka da mu da azil u svom podzemnom kraljevstvu.

Preživele priče o kraju Tule prirodno su astečke verzije, neprekidno recitovane u školama za vlastelu i ratnike, *kalmekacima*, te tako traju vekovima, od jedne generacije do sledeće. Svojim uzdizanjem do nebesa, Topilcin je trijumfovao nad razaranjem. Zaboravivši na njegove promašaje i nesreće, on je postao za Asteke moćni heroj i praotac njihove kraljevske dinastije.

Ostali istorijski izvori daju mnogo zemaljskije razloge za pad Tule. Neki pišu o sukobima, unutrašnjem i spoljašnjim, dok drugi pominju sušu i mrz koji su doveli do podbačaja žetve. Međutim takve priče takođe treba pažljivo razmotriti. Tula je više zavisila od vode iz reke Tule nego od sezonskih kiša, škrtih i u najboljim vremenima. Čak i u godinama sa malo padavina, nivo ovog obilnog toka, čije bi vode u tim danima nesmanjeno tekle u oblasti Tule, teško da bi pao tako nisko da ne navodnjava dovoljno zemlje da se nahрани stanovništvo grada. Štaviše, zalihe hrane mogle su se dobiti iz centralne Doline Meksika kojom su upravljali Tolteci i koja je bila bogato obdarena vodom i proizvodima laguna. Tada je bila mnogo ređe naseljena nego u astečka vremena. Nadalje, kako je Tula trgovala sa Karibskom obalom, bogatom vodom, hrana je takođe mogla biti doneta odatle.

Pad Tule, kao i teotiuakana, bio je sigurno prouzrokovan kombinacijom spoljašnjeg napada i unutrašnjih potresa. Njena klasna struktura imala je težak vrh i za grad svoje veličine, svoj raspon osvajanja bio je preambiciozan. Ključna za njen pad bila je stalna erozija severozapadne granice ka civilizovanoj Srednjoj Americi. Velika tvrđava La Kemada, smeštena na nekih 480 kilometara severozapadno od Tule već je bila osvojena od Čičimeka potisnutih na jug širenjem, od dvanaestog veka nadalje, severnoameričke neplodne zone u oblasti sadašnje granice Meksika i SAD. Povlačenje civilizovanog stanovništva do samih kapija Tule bilo je u toku i pre njenog pada, a u doba Španskog osvajanja oblasti Guanahuato, nedaleko od Tule, bila je naseljena samo Čičimecima, dok je grnčarija tu pronađena pripadala vremenima pre Čičimeka.

Nakon prvih naprslina u društvenoj strukturi do kojih je došlo 1125. sa pokretom razdvajanja za Colulu, proces postepenog pada je započet, ubrzan prisustvom nomada na kapijama, protiv kojih je preostalo malo prirodne odbrane. Sledeće naprsline za zajedno sa ekonomskim problemima doveli su do pada glavne dinastije 1175. Istorijski izvori insistiraju da je Tula bila sasvim napuštena. Međutim, za razliku od Teotiuakana, bila je još uvek važna u astečka vremena. Zato, čak i ako je njena populacija bila drastično smanjena u doba njenog pada u dvanaestom veku ona je porasla još jedamput, mada ova novija Tula nije više vladala imperijom. Arheologija pokazuje da je okolni region bio gušće naseljen u poslednjem veku pred Osvajanje nego ikad ranije. Mreža za navodnjavanje je bila razvijena dok je i populacija na obodu Tule bila takođe vrlo velika. Ne samo što je Akosta pronašao da je nekoliko građevina na Akropolisu bilo korišćeno i čak modifikovano vekovima nakon »pada« Tule, već je i Eduardo Matos mogao da demonstrira da je igralište na istočnoj strani ovog područja dostiglo svoju najveću veličinu neposredno pre Osvajanja.

(Nigel Davies, THE ANCIENT KINGDOMS OF MEXICO. Penguin, Harmondsworth, 1985, str. 114 - 131 i 149 - 164)

Sa engleskog:
Vesna Odanović-Kapuran i Srđan Vlaškalić